JETIR.ORG ISSN: 2349-5162 | ESTD Year : 2014 | Monthly Issue
JOURNAL OF EMERGING TECHNOLOGIES AND INNOVATIVE RESEARCH (JETIR)
An International Scholarly Open Access, Peer-reviewed, Refereed Journal

নাট্যকাৰ শংকৰদেৱ ঃ এক বিশ্লেষণাত্মক অধ্যয়ন

মীনাক্ষী বৰপাত্ৰ গোহাঁই

MINAKHI BORPATRA GOHAIN
Teacher
Birbal Kalindi M.E School

অৱতৰণিকা

শংকৰদেৱ কেৱল অসমৰ সমাজ–সাহিত্য–সংস্কৃতিৰে জনক নহয় তেওঁ অসমীয়া নাট্য সাহিত্যৰো জনক । কাৰণ শংকৰদেৱৰ আগতে নাট ৰচনা হৈছিল বুলি কোনো প্ৰমাণ পোৱা নাযায় । শংকৰদেৱে অসমত বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ প্ৰচাৰ আৰু প্ৰসাৰৰ উদ্দেশ্যে নাটসমূহ ৰচনা কৰিছিল । তেওঁ ৰচনা কৰা নাটসমূহক 'অংকীয়া নাট' বুলি অভিহিত কৰা হয় । শংকৰদেৱে কৃষ্ণ ভক্তিৰ মাহাত্ম্যৰ বিষয়ে অৱগত কৰি জনসাধাৰণক ধৰ্মমুখী কৰিবৰ বাবেই ব্ৰজাৱলী ভাষাত নাটসমূহ ৰচনা কৰিছিল । তদুপৰি নাটসমূহক পৰিৱেশ্য কলা ৰূপে পৰিৱেশন কৰি জনসাধাৰণক দৃশ্য-শ্ৰাব্যৰ মাজেৰে মনোৰঞ্জন প্ৰদান কৰিছিল । উল্লেখযোগ্য যে বৰ্তমানেও পৰিৱেশ্য কলা নাটকত যি গীত-নৃত্য-বাদ্য আদিৰ সমাহাৰ ঘটোৱা হয়, সেইয়া শংকৰদেৱৰে উদ্ভাৱন । শংকৰদেৱে তেওঁৰ ৰচিত নাটবিলাকত কাব্য,গীত,চিত্ৰকলা,স্থাপত্য, ভাস্কৰ্য আদি কলাৰ সমাহাৰ ঘটাইছিল । শংকৰদেৱৰ নাটসমূহ অভিনয়ৰ দ্বাৰা মঞ্চস্থ কৰিলে 'ভাওনা' নামেৰে অভিহিত কৰা হয় । ভাওনাসমূহ প্ৰদৰ্শন কৰোঁতে ধৰ্মীয় ৰীতি-নীতিৰে অত্যন্ত ভক্তি ভাৱেৰে পৰিৱেশন কৰা হয় ।

০৮১ অধ্যয়নৰ উদ্দেশ্য আৰু পদ্ধতি ঃ

পঞ্চদশ শতিকাৰ পৰা বৰ্তমানলৈকে শংকৰদেৱৰ নাটকৰ যি প্ৰাসংগিকতা আছে সেইয়া হয়তো পৃথিৱীতে বিৰল । কাৰণ বৰ্তমানেও শংকৰদেৱৰ নাটকৰ চৰ্চা আৰু প্ৰদৰ্শন অব্যাহত আছে । সেয়ে শংকৰদেৱৰ নাটসমূহ অধ্যয়ন কৰি বিশ্লেষণ কৰাই আমাৰ গৱেষণাপত্ৰৰ মূল উদ্দেশ্য ।

গৱেষণাপত্ৰখন প্ৰস্তুত কৰিবলৈ যাওঁতে বিশ্লেষণাত্মক পদ্ধতিৰ সহায় লোৱা হৈছে ।

০.২ অধ্যয়নৰ পৰিসৰ ঃ অসমীয়া নাট্য সাহিত্যৰ জনক শংকৰদেৱৰ নাটকৰ বিভিন্ন প্ৰকাৰে বিশ্লেষণ হ'ব পাৰে । আমাৰ এই আলোচনাৰ পৰিসৰত শংকৰদেৱৰ নাটকসমূহৰ মূল বিচাৰ কৰি, নাটকৰ বৈশিষ্ট্য বিশ্লেষণ কৰাতে সীমাবদ্ধ হৈ আছে ।

১.০ বিষয় পৰিচয়

১.১ শংকৰদেৱৰ নাট

১৪৪৯ খ্ৰীষ্টাব্দত জন্ম গ্ৰহণ কৰা শংকৰদেৱ হ'ল অসমীয়া নাট্য সাহিত্যৰ জনক । শংকৰদেৱৰ পূৰ্বে অসমত নাট ৰচনা কৰা হৈছিল বুলি কোনো প্ৰমাণ বৰ্তমানলৈকে পোৱা নাই ।"অকল অসমতেই নহয় উত্তৰ ভাৰতীয় কোনো ভাষাতেই নাট্য সাহিত্য ৰচনা হোৱা নাছিল ।*১ অসমত নৱ-বৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ প্ৰচাৰ আৰু প্ৰসাৰৰ উদ্দেশ্যে শংকৰদেৱে নাটসমূহ ৰচনা কৰিছিল । তেওঁ ৰচনা কৰা নাটসমূহক ৯অংকীয়া নাট" বুলি আখ্যা দিয়া হয় । তেওঁৰ দ্বাৰা ৰচিত ঃচিহ্নযাত্ৰাঃ হ'ল প্ৰথমখন নাটক । কিন্তু ৯অংকীয়া নাট"ত থাকিবলগীয়া সকলোবোৰ বৈশিষ্ট্য ঃচিহ্নযাত্ৰাঃ নাটকত পৰিলক্ষিত নহয় । সেয়েহে এইখনক অসমৰ প্ৰথমখন নাটক বুলি অভিহিত কৰিলেও ৯অংকীয়া নাট"ৰ শাৰীত ধৰা নহয় । ঃচিহ্নযাত্ৰাঃৰ উপৰি শংকৰদেৱে ছখন নাটক ৰচনা কৰিছিল । সেই কেইখন হঃল . পত্নীপ্ৰসাদ, কালিয় দমন, কেলি গোপাল, ৰুক্মিণী হৰণ, পাৰিজাত হৰণ আৰু ৰাম বিজয় ।

শংকৰদেৱে তেওঁৰ নাটসমূহক ৯অংকীয়া নাট" বুলি উল্লেখ কৰা নাছিল । তেওঁ ঃনাটঃএ ঃনাটকঃএ ঃযাত্ৰাঃএ ঃলীলাযাত্ৰাঃ বুলিহে উল্লেখ কৰাৰ তথ্য পোৱা যায় ।"অংকীয়া নাট" শব্দ দুটা পৰৱৰ্তী কালত ব্যৱহাৰ হ'বলৈ ধৰে । ৯মুঠতে শংকৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱৰ নাট কেইখনক বিশেষ সন্মান প্ৰদৰ্শন কৰিবৰ বাবে আৰু অন্যান্য নাট্যকাৰৰ নাটকৰ লগত ইবিলাকৰ পাৰ্থক্য সূচিত কৰাৰ প্ৰয়াসতেই যে অংকীয়া নাট বোলা হৈছে তাত সন্দেহ নাই ।"*২

ড° সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্মাৰ মতে, ৯মহাপুৰুষ দুজনাৰ নাটত যি কলা-কৌশল আৰু ভাষা প্ৰয়োগ হৈছিল পিছৰ নাট লিখোতাসকলে তাৰপৰা ভালেখিনি ফালৰি কাটি গৈছিল । ব্ৰজাৱলী পৰিহৃত হ'ল, নান্দীশ্লোক, ভটিমা আদিও নোহোৱা হ'ল । গতিকে মহাপুৰুষ দুজনৰ নাট বা সেই সাঁচত ঢলা নাটকসমূহক পিছৰ নাটৰ পৰা পৃথক কৰি দেখুৱাবৰ নিমিত্তে ঃঅংকীয়া নাট' বুলিবলৈ ধৰে ।"*৩

১৲২ অংকীয়া নাটৰ বৈশিষ্ট্য

ঃঅংকীয়া নাটঃৰ কিছুমান বৈশিষ্ট্য আছে । বৈশিষ্ট্যবোৰ হঃল .

১৲২৲১ সূত্ৰধাৰৰ প্ৰাধান্য

ঃঅংকীয়া নাটঃত নাটৰ আৰম্ভণিৰ পৰা শেষলৈকে সূত্ৰধাৰৰ ভূমিকা আছে । ঃঅংকীয়া নাটঃৰ সূত্ৰধাৰজনে গায়কএ নৰ্তকএ পৰিস্থিতি ব্যাখ্যাকাৰী আৰু নাট পৰিচালকৰ ভূমিকা পালন কৰে ।

১৲২৲২ কাব্যধৰ্মী গীত.শ্লোক আৰু পয়াৰৰ প্ৰাচুৰ্য

কাব্যধৰ্মী গীত.শ্লোক আৰু পয়াৰৰ প্ৰাচুৰ্য ঃঅংকীয়া নাট'ৰ এটি বৈশিষ্ট্য ।ঃঅংকীয়া নাটঃৰ আৰম্ভণিএ পৰিসমাপ্তিতেই যে গীতৰ পয়োভৰ ঘটিছে এনে নহয়এ সমগ্ৰ নাটকৰ কাহিনীক গীত আৰু পয়াৰৰ সহায়তেই পৰিণতিৰ পথলৈ আগ বঢ়াই লৈ যোৱা হয় ।

ঃঃঅংকীয়া নাট'ত প্ৰয়োগ হোৱা গীতসমূহক চাৰি ভাগত ভাগ কৰিব পাৰি . ;কদ্ব ভক্তি প্ৰধান গুৰু গম্ভীৰ ভটিমা ;খদ্ব নাট্য কাহিনীৰ অংগীভূত ৰাগ.তালযুক্ত অনুভূতিশীল গীত ;গদ্ব বৰ্ণনাত্মক পয়াৰ আৰু চপয় ;ঘদ্ব প্ৰৱেশৰ গীত

ঃঅংকীয়া নাট'ৰ ভটিমা তিনি প্ৰকাৰৰঃ যেনে. দেৱ ভটিমাঃ ৰাজ ভটিমা আৰু নাট ভটিমা ।

১ত২ত৩ ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ প্ৰয়োগ

ঃঅংকীয়া নাট'ত প্ৰয়োগ হোৱা ব্ৰজাৱলী ভাষা কোনো বিশেষ অঞ্চলৰ কথিত ভাষা নহয়ঃ ই মধ্যযুগৰ বৈষ্ণৱ কবিসকলে সৃষ্টি কৰা এটা কৃত্ৰিম ভাষা । অসমত ব্ৰজাৱলী আৰু বংগদেশত ব্ৰজবুলি বুলি পৰিচিত এই ভাষাই অসমীয়াঃ বঙালীঃ হিন্দীঃ মৈথিলী আদি ভাষাৰ সমন্বয়ত নিজা ৰূপ লৈছিল বাবে সৰ্বভাৰতীয় পৰ্যায়ত বুজি পোৱাত সহায়ক হৈছিল ।

১ত২ত৪ লয়যুক্ত গদ্যৰ ব্যৱহাৰ

শংকৰদেৱে নাটত ব্যৱহাৰ কৰা গদ্যখিনি বিশুদ্ধ অসমীয়া গদ্যৰ নিদৰ্শন নহয় যদিও নাটৰ চৰিত্ৰৰ মুখত আধুনিক ভাষাৰ প্ৰয়োগৰ ক্ষেত্ৰত ভাৰতৰ প্ৰান্তীয় ভাষাৰ নাট্যকাৰসকলৰ ভিতৰত শংকৰদেৱ আছিল পথ প্ৰদৰ্শক । ঃঅংকীয়া নাট'ত সূত্ৰধাৰ বা আন ভাৱৰীয়াসকলে গদ্যাংশসমূহ সুৰ ধৰি আবৃত্তি কৰে । অনুপ্ৰাসৰ সঘন প্ৰয়োগ আৰু সুৰ অনুসৰি শব্দ বিন্যাসৰ ৰীতিয়ে ঃঅংকীয়া নাট'ৰ গদ্যক সাধাৰণ গদ্যতকৈ পৃথক কৰিছে ।

১ত২ত৫ সংগীত নৃত্যৰ প্ৰয়োগ

সংগীত আৰু নৃত্যৰ প্ৰয়োগ ঃঅংকীয়া নাট'ৰ উল্লেখযোগ্য বৈশিষ্ট্য । ঃঅংকীয়া নাট'ৰ বৰধেমালিঃ ৰাগধেমালি আৰু ঘোষাধেমালি অনুষ্ঠানত সংগীত.নৃত্যৰ প্ৰয়োগ ঘটে ।

১ত২ত৬ ভক্তিৰসৰ প্ৰাধান্য

ঃঅংকীয়া নাট'ত শৃংগাৰ আদি ন বিধ লৌকিকৰ ৰসৰ সমাৱেশ ঘটিলেও ভক্তিৰসেহে প্ৰাধান্য লাভ কৰিছে । কাৰণ শংকৰদেৱৰ নাট ৰচনাৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য আছিল ভক্তি ধৰ্মৰ প্ৰচাৰ আৰু জনসাধাৰণক ভক্তিধৰ্মৰ প্ৰতি আকৃষ্ট কৰোৱা ।

২ত০ শংকৰদেৱৰ নাটকৰ চমু পৰিচয় আৰু বিশ্লেষণ ৰু

২ত১ পত্নীপ্ৰসাদ নাট

শংকৰদেৱৰ প্ৰথম নাট হ'ল চপত্নীপ্ৰসাদচ । চচৰিত পুথিৰ মতে মাধৱদেৱৰ মাতৃৰ বাৰ্ষিক শ্ৰাদ্ধৰ প্ৰসংগত শংকৰদেৱে এই নাট ৰচনা কৰি অভিনয় কৰাইছিল । আনুমানিক খ্ৰীষ্টাব্দ ১৫৪০ আৰু খ্ৰীষ্টাব্দ ১৫৫০ ৰ ভিতৰত চপত্নীপ্ৰসাদচ ৰচিত হৈছিল বুলি অনুমান কৰিব পাৰি ।৮৪

চপত্নীপ্ৰসাদচ নাটখন ভাগৱতৰ দশমস্কন্ধৰ ২৩ শ অধ্যায়ৰ আধাৰত ৰচনা কৰা হৈছে । নাটখনত যাগ.যজ্ঞঃ পূজা. পাতলৰ বিৰোধিতা কৰি কৃষ্ণ ভক্তিৰ মাহাত্ম্য প্ৰচাৰ কৰা হৈছে ।

২.১.১ পত্নীপ্ৰসাদ নাটৰ চমু কাহিনী ঃ

এদিন কৃষ্ণ জ্যেষ্ঠ ভ্ৰাতৃ বলৰাম আৰু গোপবালকসকলৰ সৈতে বৃন্দাবনলৈ গৰু চৰাবলৈ যাওঁতে দিনটো গৰু চৰাই থকা গোপবালকসকলৰ ভোক লাগে । তেতিয়া কৃষ্ণই অলপ আঁতৰতে যাগ-যজ্ঞ কৰি থকা কেইজনমান ব্ৰাহ্মণক দেখি, তেওঁলোকৰ ওচৰতে খোৱা বস্তু বিচাৰিবলৈ গোপবালকসকলক পঠায় । কিন্তু ব্ৰাহ্মণসকলে খোৱা বস্তু দিয়াটো দূৰৰ কথা বৰঞ্চ 'কোন কৃষ্ণ' বুলি ঠাট্টা কৰি গোপবালকসকলক ওভোতাই পঠায় ।

বিফল মনোৰথ হৈ ওভতি অহা গোপবালকসকলক কৃষ্ণই ব্ৰাহ্মণসকলৰ পত্নীসবৰ কাষলৈ খোৱা বস্তু বিচাৰিবলৈ পঠোৱাত গোপবালকসকলৰ মুখেৰে কৃষ্ণ ওচৰতে আছে বুলি জানিব পাৰি ব্ৰাহ্মণ পত্নীসকলে নিজে নানা তৰহৰ খাদ্য সম্ভাৰ লৈ কৃষ্ণৰ ওচৰ পায়হি । ব্ৰাহ্মণ পত্নীসকলৰ এই কাৰ্যত পতি-পুত্ৰসকলে বাধা দিছিল যদিও তেওঁলোকে নামানে । আনকি কৃষ্ণ ভক্তিত লীন হৈ ব্ৰাহ্মণ পত্নীসকলে কৃষ্ণৰ কাষতে থাকিব বিচৰাত কৃষ্ণই বুজাই বঢ়াই তেওঁলোকক নিজ নিজ ঘৰলৈ পঠাই দিয়ে । অজ্ঞানী বুলি, হীন চকুৰে চোৱা পত্নীসকলৰ কৃষ্ণ ভক্তি দেখি ব্ৰাহ্মণসকল স্তম্ভিত হয় আৰু তেওঁলোকেও অহংকাৰ ত্যাগ কৰি শ্ৰৱণ-কীৰ্তনৰ যোগেদি কৃষ্ণ ভক্তিত লীন যায় ।

২.১.২ পত্নীপ্ৰসাদ নাটকৰ চৰিত্ৰ চিত্ৰণ ঃ

"পত্নীপ্ৰসাদ" নাটকৰ চৰিত্ৰ চিত্ৰণত নাট্যকাৰে বিশেষ গুৰুত্ব দিয়া দেখা নাযায় । নাটখনত শ্ৰীকৃষ্ণ, চন্দ্ৰভাৰতী আৰু এজন বৃদ্ধ ব্ৰাহ্মণৰ চৰিত্ৰ তিনিটাহে মুখ্য চৰিত্ৰ । বাকীবিলাক গৌণ চৰিত্ৰহে । আনকি নাটৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ চৰিত্ৰ 'বলোৰাম' চৰিত্ৰটোৰ মুখত কোনো সংলাপ নিদি গৌণ চৰিত্ৰ হিচাপেহে উপস্থাপন কৰিছে ।

১.২.৩ পত্নীপ্ৰসাদ নাটকৰ বৈশিষ্ট্য

"পত্নীপ্ৰসাদ" নাটখনত সূত্ৰধাৰৰ ঘোষণা আৰু নিৰ্দেশনাসমূহৰ লগতে সংলাপত গদ্যৰ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে । "শংকৰদেৱৰ পূৰ্বে অন্ততঃ উত্তৰ ভাৰতৰ কোনো প্ৰান্তীয় ভাষাত গদ্য সংলাপ থকা নাটকৰ কথা জনা নাযায়।"*৫

এই নাটত সংলাপৰ মাত্ৰা কম । তদুপৰি প্ৰতিটো চৰিত্ৰৰ মুখত এককভাৱে কোৱা সংলাপ কম । কেৱল কৃষ্ণ আৰু এজন বৃদ্ধ ব্ৰাহ্মণৰ মুখতহে এককভাৱে কোৱা সংলাপ আছে । বাকী চৰিত্ৰসমূহৰ মুখত যুটীয়াভাবেহে সংলাপ আছে ।

নাটখনত এটা নান্দী শ্লোক পোৱা যায় । তদুপৰি নাটৰ সামৰণিৰ 'মুক্তি মংগল ভটিমা' এই নাটত নাই । 'পত্নীপ্ৰসাদ' নাটৰ পয়াৰসমূহ ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ পৰিৱৰ্তে বিশুদ্ধ অসমীয়া ভাষাত ৰচিত ।

২.২ কালিয় দমন বা কালি দমন নাট

"কালিয় দমন" বা "কালি দমন" নাটখনি 'ভাগৱত'ৰ দশমস্কন্ধৰ ষোড়শ-সপ্তদশ অধ্যায়ৰ আধাৰত ৰচনা কৰা । শংকৰদেৱে "কালিয় দমন" নাটখনি ৰামৰায়ৰ অনুৰোধত ৰচনা কৰিছিল । 'গুৰুচৰিত কথা'- ত আছে ঃ "আৰু ৰাই আতা দশমৰ কালিদমন চৰ্চা সন্তোষ পাই গুৰুজনত প্ৰাৰ্থনাকৈ জীৱক কৃপাৰে নাট কৰালে।" অৰ্থাৎ কৃষ্ণৰ দ্বাৰা দুৰ্দান্ত কালি সৰ্প দমনৰ কাহিনী শুনি ৰামৰায় ইমান আপ্লুত হ'ল যে কাহিনীটোক নাটক কৰি দেখুৱাবলৈ তেওঁ শংকৰদেৱক

অনুৰোধ কৰে । গুৰুজনাই সেই অনুৰোধ ৰক্ষা কৰি উক্ত নাট ৰচি পৰিৱেশন কৰে । নাটখনৰ সম্পূৰ্ণ নাম হ'ল "গোপালৰ কালিদমন বনাগ্নিপান লীলা যাত্ৰা ।" *৬

২.২.১ কালিয় দমন নাটৰ চমু কাহিনী

এদিন শ্ৰীকৃষ্ণ, গোপবালকসকলৰ সৈতে যমুনাৰ পাৰত গৰু চৰাই থাকোঁতে পিয়াহ লগাত গোপবালকসকল আৰু গৰুবোৰে কালি হ্ৰদত পানী খায় । কিন্তু পানীত কালি নাগৰ বিষ মিহলি হৈ আছিল বাবে সেই পানী খাই গোপবালক আৰু গৰুবোৰৰ মৃত্যু হয়। শ্ৰীকৃষ্ণই তেওঁৰ লগৰীয়াসকলক মৃত অৱস্থাত দেখা পাই, সকলোকে তেওঁৰ ঐশ্বৰিক গুণৰ বলত জীৱন দান দিয়ে । তাৰপাছত কালি নাগক এশিকনি দিবৰ বাবে হ্ৰদত জাঁপ দিয়ে । হ্ৰদত কালি নাগে কৃষ্ণক খোঁট মৰাৰ লগতে নেগুৰেৰে মেৰিয়াই ধৰে । শ্ৰীকৃষ্ণইও মৰা ভাও ধৰি পৰি থাকে । গোপবালকসকলে সৰ্প দংশনত শ্ৰীকৃষ্ণৰ মৃত্যু হোৱা বুলি ভাবি কন্দা-কটা কৰিবলৈ ধৰে । ইফালে নন্দ-যশোদাই পুত্ৰ কৃষ্ণৰ কিবা বিপদ হোৱাৰ আশংকা কৰি বলোৰাম আৰু গোকুলবাসীসকলক লগত লৈ কৃষ্ণক বিচাৰি আহে । কালি হ্ৰদৰ পানীত সাপৰ বন্ধনত পৰি থকা কৃষ্ণক দেখি তেওঁলোকে মৃত্যু হোৱা বুলি ভাবি কান্দিবলৈ ধৰে । পুত্ৰ শোকত ম্ৰিয়মাণ যশোদাই পুত্ৰৰ লগতে নিজেও মৰি যাওঁ বুলি হ্ৰদত জাঁপ মাৰিব খোজে । বলোৰামে মাকক বাধা দিয়াৰ লগতে কৃষ্ণৰ একো নহয় বুলি সকলোকে অভয় দিয়াত পৰিস্থিতি ক্ষান্ত হয় । শ্ৰীকৃষ্ণই কালি নাগক উফাল মাৰি পেলাই, নাগৰ ফণাত উঠি নৃত্য কৰিবলৈ ধৰে । কৃষ্ণৰ ভৰ সহিব নোৱাৰি কালি নাগৰ নাকে মুখে তেজ ওলাবলৈ ধৰে আৰু অচেতন হৈ পৰি যায় । কালি নাগৰ মৃতপ্ৰায় অৱস্থা দেখি নাগপত্নীসকলে কৃষ্ণৰ ওচৰত স্বামীৰ জীৱন দান বিচৰাতথ শ্ৰীকৃষ্ণই কালি নাগক জীৱন দান দিয়াৰ লগতে সেই হ্ৰদ ত্যাগ কৰি পূৰ্বৰ ৰমণক দ্বীপলৈ যাবলৈ আদেশ দিয়ে । কালি নাগৰ দৰ্পচূৰ্ণ কৰি কৃষ্ণ হ্ৰদৰ পৰা পাৰলৈ উঠি আহে । কৃষ্ণক সোঁশৰীৰে দেখা পাই সকলোৱে আনন্দ কৰিবলৈ ধৰে ।

সেইদিনা নিশা হৈ অহাত শ্ৰীকৃষ্ণৰ কথামতে সকলোৱে যমুনাৰ পাৰত নিশাটো কটায় । ভোক আৰু ভাগৰত ক্লান্ত হৈ সকলো নিদ্ৰাত ঢলি পৰাৰ সময়তে মাজনিশা বনজুইয়ে তেওঁলোকক বেৰি ধৰে । সকলোৱে ভয়ত চিঞৰ-বাখৰ কৰি শ্ৰীকৃষ্ণক ৰক্ষা কৰিবলৈ প্ৰাৰ্থনা কৰাত শ্ৰীকৃষ্ণই প্ৰচণ্ড বনজুই মুখেৰে গিলি ভক্তসকলক ৰক্ষা কৰে। উল্লেখযোগ্য যে "কালিয় দমন" নাটত শ্ৰীকৃষ্ণৰ বনাগ্নিপানৰ কাহিনীটো নাট্যকাৰে এনেদৰে সংযোগ কৰিছে ।

২.২.২ কালিয় দমন নাটৰ চৰিত্ৰ চিত্ৰণ

"কালিয় দমন" নাটত শ্ৰীকৃষ্ণ, যশোদা আৰু কালি নাগক মুখ্য চৰিত্ৰ হিচাপে চিত্ৰিত কৰিছে ।

যশোদাৰ চৰিত্ৰটি মমতাময়ী মাতৃৰূপে চিত্ৰিত কৰা হৈছে । যশোদাৰ চৰিত্ৰৰ মাজেৰে পুত্ৰ শোকত বিহ্বল মাতৃগৰাকীৰ যি চৰিত্ৰ চিত্ৰিত কৰিছে সেইয়া জগতৰ সমস্ত মাতৃসকলকে যেন প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে । কাৰণ সকলো মাতৃয়েই পুত্ৰৰ শোকত এনেদৰেই বিহ্বল হৈ পৰে ।

নাটখনৰ নায়ক শ্ৰীকৃষ্ণৰ চৰিত্ৰটিক মানৱ চৰিত্ৰৰ পৰিৱৰ্তে ঐশ্বৰিক গুণসম্পন্ন বালক হিচাপে চিত্ৰিত কৰিছে ।

নাটখনৰ আন এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ চৰিত্ৰ হ'ল "কালি নাগ" । কালি নাগৰ চৰিত্ৰক ভয়ংকৰ সৰ্পৰূপে চিত্ৰিত কৰিছে । কিন্তু জন্তু হৈ সৰ্পই মানুহৰ দৰে সংলাপ প্ৰক্ষেপণ কৰিছে ।

২.২.৩ কালিয় দমন নাটৰ বৈশিষ্ট্য

ঽ কালিয় দমন" বা ঽকালি দমন" নাটখনত বৰ্ণনাত্মক ৰীতিৰ প্ৰাধান্য দেখা যায় । সূত্ৰধাৰৰ ব্যাখ্যা আৰু গীতৰ পৰা দৰ্শকে পৰিস্থিতি আৰু চৰিত্ৰৰ অৱস্থাৰ বিষয়ে অনুমান কৰি ল'ব লাগে । নাটখনত সংলাপ কম । তাৰ পৰিৱৰ্তে সূত্ৰধাৰৰ মন্তব্য আৰু নিৰ্দেশ আছে । নাটখন এখন গীতপ্ৰধান নাট । এই নাটখনত দুটা স্বতন্ত্ৰ ঘটনা আছে । কিন্তু নাট্যকাৰে অতি কৌশলেৰে দুটা কাহিনী সংযোগ ঘটাইছে ।

২.৩ কেলিগোপাল নাট

কেলিগোপাল নাটখন ঽভাগৱতঽৰ দশমস্কন্ধৰ ঊনত্ৰিংশ অধ্যায়ৰ পৰা ত্ৰয়ঃত্ৰিংশ ;২৯ .৩৩দ্ধ অধ্যায়লৈ থকা ঽৰাসলীলা ঽৰ আধাৰত ৰচনা কৰা হৈছে ।

২.৩.১ কেলিগোপাল নাটৰ চমু কাহিনী

শৰৎ কালৰ পূৰ্ণিমা ৰাতি কৃষ্ণৰ বাঁহীৰ সুৰ শুনি ব্ৰজৰ গোপীসকলে স্বামী-পুত্ৰ-গৃহ এৰি উধাতু খাই কৃষ্ণৰ ওচৰ পালেহি । কৃষ্ণই তেওঁলোকক কুলবধূৰ কৰ্তব্য সোঁৱৰাই দি নিজ নিজ গৃহলৈ ঘূৰি যাবলৈ কয় যদিও গোপীসকল ঘূৰি যাবলৈ অমান্তি হয় । গোপীসকলৰ প্ৰেম-ভক্তিত কৃষ্ণ অভিভূত হৈ পৰে আৰু গোপীসকলৰ লগত যমুনাৰ পাৰত কেলি কৰিবলৈ ধৰে । গোপীসকলৰ লগত কেলি কৰি থাকোঁতে শংখচূড় নামৰ যক্ষ এটা আহি সেই ঠাইত উপস্থিত হ োৱাত গোপীসকল ভয়ত বিবৰ্ণ হৈ পৰে । তেতিয়া কৃষ্ণই গোপীসকলক অভয় দি পৰম বিক্ৰমেৰে শংখচূড়ক খেদি পঠাবলৈ সক্ষম হয় । তাৰপাছত কৃষ্ণই গোপীসকলৰ লগত নৃত্য কৰি আনন্দ কৰিবলৈ ধৰে । কিন্তু কৃষ্ণৰ পৰা প্ৰীতি আৰু সন্মান লাভ কৰি গোপীসকল ক্ৰমে অহংকাৰী হ'বলৈ ধৰে আৰু তেওঁলোকে কৃষ্ণক অৱহেলা কৰিবলৈ লয় । গোপীসকলৰ গৰ্বভাব বাঢ়ি যোৱা দেখি কৃষ্ণই শিক্ষা দিয়াৰ উদ্দেশ্যেৰে এগৰাকী গোপীক লৈ অন্তৰ্ধান হয় । কৃষ্ণ অন্তৰ্ধান হোৱাৰ লগে লগে গোপীসকলৰ মনলৈ চেতনা আহে আৰু তেওঁলোকৰ অহংকাৰ খৰ্ব হয় । গোপীসকলে বাউলী হৈ কৃষ্ণক বিচাৰিবলৈ ধৰে ।

আনহাতে কৃষ্ণই যিগৰাকী গোপীক লৈ অদৃশ্য হৈছিল, সেইগৰাকীৰ মনত অহংকাৰৰ ভাব দুগুণে বাঢ়িবলৈ ধৰে । সেয়ে অহংকাৰী হৈ তেওঁ কৃষ্ণৰ কান্ধত উঠিবলৈ বিচাৰে । তেনে সময়তে কৃষ্ণ অন্তৰ্ধান হোৱাত গোপীগৰাকী কান্দি কাটি বাউলী হয় । তেওঁৰ কান্দোন শুনি বাকী গোপীসকল আহি তেওঁৰ কাষ পায়হি আৰু সকলোৱে কৃষ্ণক বিচাৰিবলৈ ধৰে । গোপীসকলৰ প্ৰেম-ভক্তিত সন্তুষ্ট হৈ কৃষ্ণ পুনৰ দৃশ্যমান হয় আৰু সকলোৱে আনন্দত মতলীয়া হৈ ৰাসক্ৰীড়া কৰিবলৈ ধৰে । সেই সময়তে পুনৰ শংখচূড়ৰ আগমন হয় । কৃষ্ণই এইবাৰো শংখচূড়ক খেদি পঠায় । কিন্তু শংখচূড় যক্ষই তৃতীয়বাৰ আহি এগৰাকী গোপীক হৰণ কৰি লৈ য োৱাত, কৃষ্ণই গোপীগৰাকীক শংখচূড়ৰ কবলৰ পৰা মুক্ত কৰি, শংখচূড়ক প্ৰাণদণ্ড দিয়ে । শেষত কৃষ্ণই ৰাতিপুৱাৰ আগে আগে ৰাসক্ৰীড়া সামৰি গোপীসকলক বুজাই-বঢ়াই নিজ নিজ গৃহ অভিমুখে পঠিয়াই দিয়ে ।

২.৩.২ কেলিগোলাপ নাটৰ চৰিত্ৰ চিত্ৰণ

ঽ কেলিগোপাল" নাটত নাট্যকাৰে চৰিত্ৰৰ ক্ষেত্ৰত গুৰুত্ব প্ৰদান কৰা নাই । নাটৰ মুখ্য চৰিত্ৰ কৃষ্ণ । কৃষ্ণক ঐশ্বৰিক গুণসম্পন্ন পৰমেশ্বৰ ৰূপে নাটত চিত্ৰিত কৰিছে ।

‟কেলিগোপাল‟ নাটৰ গোপীসকলৰ চৰিত্ৰবিলাক গৌণ চৰিত্ৰৰূপেহে চিত্ৰিত হৈছে । ‟ৰাধা‟ চৰিত্ৰক অলপ গতিশীলতা দিয়া হৈছে যদিও সেয়া পৰ্যাপ্ত নহয় ।

২.৩.৩ কেলিগোপাল নাটৰ বৈশিষ্ট্য

‟ কেলিগোপাল" নাটখনত নৃত্য গীতৰ পয়োভৰ ঘটিছে । নাটখনত ‟কোমলকান্ত পদাৱলী’ৰ প্ৰয়োগ কৰা হৈছে । নাটখনত সংলাপ কম । নাটখনত ৩৬ টা গীত সন্নিৱিষ্ট কৰা হৈছে । এটা অংকৰ এই নাটখনৰ গঠন ৰীতিত সংস্কৃত ‟নাট্যৰাসক‟ আৰু ‟হল্লীশ‟ উপৰূপকৰ প্ৰভাৱ পৰিছে ।

২.৪ ৰুক্মিণী হৰণ নাট

শংকৰদেৱৰ ৰচিত নাটসমূহৰ ভিতৰত ‟ৰুক্মিণী হৰণ" নাটৰ কলেবৰ সবাতোকৈ বেছি । শংকৰদেৱে এই নাট ৰচনাৰ পূৰ্বে ‟ৰুক্মিণী হৰণ" কাব্য ৰচনা কৰিছিল । যাৰ আধাৰ গ্ৰন্থ আছিল ভাগৱত আৰু হৰিবংশ পুৰাণ । কিন্তু ভাগৱত পুৰাণৰ আধাৰতহে ‟ৰুক্মিণী হৰণ" নাটখন ৰচনা কৰিছে । নাটখনৰ ৰচনা কাল ১৫৬০ খ্ৰীষ্টাব্দ বুলি অনুমান কৰা হয় ।

২.৪.১ ৰুক্মিণী হৰণ নাটৰ চমু কাহিনী

কুণ্ডিলৰ পৰা দ্বাৰকালৈ অহা সুৰভি নামৰ ভিক্ষুক ভাটৰ মুখেৰে শ্ৰীকৃষ্ণই ৰুক্মিণীৰ ৰূপ লাৱণ্যৰ কথা শুনি, ৰুক্মিণীক পাবৰ বাবে ব্যাকুল হৈ পৰে । অন্যহাতে দ্বাৰকাৰ পৰা কুণ্ডিল নগৰলৈ অহা হৰিদাস ভাটৰ মুখেৰে শ্ৰীকৃষ্ণৰ গুণ গৰিমাৰ কথা শুনিবলৈ পাই ৰুক্মিণীয়ে মনেৰে শ্ৰীকৃষ্ণকে স্বামীৰূপে বৰণ কৰে ।

ৰুক্মিণীৰ পিতৃ ৰজা ভীষ্মকেও ৰুক্মণীৰ বাবে শ্ৰীকৃষ্ণই উপযুক্ত বৰ হ’ব বুলি ভাবি ৰুক্মিণীক শ্ৰীকৃষ্ণলৈ বিয়া দিয়াৰ সিদ্ধান্তৰ কথা ঘোষণা কৰে । সখীয়েক লীলাৱতীৰ মুখেৰে এই কথা জানিব পাৰি ৰুক্মিণী আনন্দত আত্মহাৰা হৈ পৰে । কিন্তু আনন্দত বিষাদৰ আগমন হ’ল যেতিয়া শুনিলে যে জ্যেষ্ঠ ভাতৃ ৰুক্মবীৰে তেওঁৰ মিত্ৰ চেদীৰাজ শিশুপাললৈহে ৰুক্মিণীক বিয়া দিবলৈ ইচ্ছা কৰিছে আৰু বৰপুত্ৰৰ অংগীকাৰত পিতৃ ভীষ্মকেও নিৰুপায় হৈ সন্মতি দিছে । সেইমতে ৰুক্মবীৰৰ আমন্ত্ৰণ ক্ৰমে শিশুপাল, অন্যান্য ৰজাসকলৰ সৈতে ৰুক্মিণীক বিয়া কৰাবৰ নিমিত্তে কুণ্ডিল পালেহি ।

ৰুক্মিণীয়ে তেওঁৰ গুৰু আৰু মহামিত্ৰ বেদনিধিক মাতি আনি, সকলো কথা বিৱৰি কৃষ্ণলৈ এখন পত্ৰ লেখি বেদনিধিৰ হাতত দি পঠালে । বেদনিধিৰ পৰা ৰুক্মিণীৰ পত্ৰ পাই কৃষ্ণই এখন্তেকো পলম নকৰি উদ্ধৱৰ লগত আহি কুণ্ডিলত উপস্থিত হয়হি । ৰুক্মিণীৰ ইচ্ছা অনুসৰি কৃষ্ণই তেওঁক ৰথত তুলি হৰণ কৰি লৈ যাব খোজোঁতেই আন ৰজাসকলৰ সৈতে শিশুপালেও কৃষ্ণক খেদি যায় । সেই সময়তে দৈৱকীৰ আদেশ ক্ৰমে বলৰাম তাত উপস্থিত হয় আৰু শিশুপালৰ লগতে আন আন ৰজাসকলৰ লগত তেওঁলোকৰ ভীষণ যুদ্ধ হয় । যুদ্ধত হাৰি শিশুপাল প্ৰমুখ্যে ৰজাবিলাক পলাই যায় । ৰুক্মবীৰেও কৃষ্ণক মাৰিবলৈ খেদি আহে । দুয়োৰে মাজত ভীষণ যুদ্ধ হোৱাৰ পাছত কৃষ্ণই ৰুক্মবীৰৰ মুণ্ড ছেদন কৰিব খোজোতে ৰুক্মিণীয়ে ককায়েকৰ প্ৰাণভিক্ষা কৰে । ৰুক্মিণীৰ অনুৰোধত কৃষ্ণই ৰুক্মবীৰক প্ৰাণে নামাৰি, দাড়ি-চুলি খুৰাই মুখত চূণ সানি অপমান কৰি এৰি দিয়ে ।

ইয়াৰ পাছত দ্বাৰকাত মহা আড়ম্বৰেৰে কৃষ্ণ-ৰুক্মিণীৰ বিবাহ সম্পন্ন হয় ।

২.৪.২ ৰুক্মিণী হৰণ নাটৰ চৰিত্ৰ চিত্ৰণ

ড° নবীন চন্দ্ৰ শৰ্মাই "মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰদেৱ" গ্ৰন্থত উল্লেখ কৰিছে যে "ৰুক্মিণী হৰণ" নাটত দুই প্ৰকাৰৰ চৰিত্ৰ আছে। এবিধ অনুকৃত চৰিত্ৰ আৰু আনবিধ মৌলিক চৰিত্ৰ। 'ভাগৱত পুৰাণ'ৰ পৰা গ্ৰহণ চৰিত্ৰক অনুকৃত চৰিত্ৰ বুলি কৈছে। যেনে. ভীষ্মক, ৰুক্মিণী, ৰুক্মবীৰ আদি। যিবোৰ চৰিত্ৰ 'ভাগৱত পুৰাণ' বা 'হৰিবংশ'ত উল্লেখ নাই অথচ নাটকৰ প্ৰয়োজনত নাট্যকাৰে নিজাকৈ সৃষ্টি কৰি সংযোগ কৰিছে, তেনে চৰিত্ৰক মৌলিক চৰিত্ৰ আখ্যা দিছে। যেনে. শশীপ্ৰভা, বেদনিধি, সুৰভি ভাট, হৰিদাস ভাট, মদনমঞ্জৰী, লীলাৱতী আদি।

"ৰুক্মিণী হৰণ" নাটখনৰ চৰিত্ৰসমূহৰ ভিতৰত নায়িকা ৰুক্মিণীৰ চৰিত্ৰটো বৰ আকৰ্ষণীয় হৈছে। নাট্যকাৰে ৰুক্মিণীক এগৰাকী চতুৰা, ধৈৰ্যশীলা, প্ৰত্যুৎপন্নমতিসম্পনা, স্নেহশীলা নাৰী হিচাপে অংকিত কৰিছে।

নাটখনত ৰুক্মিণীৰ সখীৰূপে চিত্ৰিত কৰা মদনমঞ্জৰী আৰু লীলাৱতী চৰিত্ৰ দুটা শংকৰদেৱৰ নিজা সৃষ্টি। মূল ভাগৱতত এই চৰিত্ৰ দুটা নাই। নাট্যকাৰে এই চৰিত্ৰ দুটা সখীয়েকৰ প্ৰতি দায়িত্বশীল, মৰমিয়াল, সখীৰ সুখ-দুখৰ সমভাগী হিচাপে চিত্ৰিত কৰিছে। মূলত নথকা সত্ত্বেও নাটকৰ কাহিনীৰ বিকাশত চৰিত্ৰ দুটিয়ে গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰিছে।

ৰুক্মিণীৰ মাতৃ শশীপ্ৰভাৰ চৰিত্ৰটি মূল ভাগৱতত নাই। কিন্তু নাট্যকাৰে নিজা সৃষ্টিৰে সংযোজিত কৰি এগৰাকী দায়িত্বশীলা মাতৃৰ লগতে সৰল মনৰ নাৰী হিচাপে চৰিত্ৰটি চিত্ৰিত কৰিছে।

"ৰুক্মিণী হৰণ" নাটৰ নায়ক হ'ল শ্ৰীকৃষ্ণ। নাট্যকাৰে শ্ৰীকৃষ্ণৰ চৰিত্ৰটি অতিথিপৰায়ণ, ভক্তবৎসল, প্ৰেমিক, ঐশ্বৰিক গুণসম্পন্ন যুৱক হিচাপে চিত্ৰিত কৰিছে।

নাটখনৰ ভীষ্মকৰ চৰিত্ৰটো ৰজাতকৈ বেছি সাংসাৰিক জীৱনৰ কৰ্তব্যৰ প্ৰতি থকা দায়িত্বশীল পিতৃ হিচাপে অংকিত কৰিছে।

নাটখনৰ উল্লেখযোগ্য মৌলিক চৰিত্ৰ হ'ল বেদনিধি। কম পৰিসৰতে বেদনিধি চৰিত্ৰটিক নাট্যকাৰে সজীৱ ৰূপত অংকন কৰিছে। নিঃস্বাৰ্থভাৱে আনৰ মংগল সাধন কৰি ভাল পোৱা এজন উদাৰ ব্ৰাহ্মণ ৰূপে বেদনিধিৰ চৰিত্ৰটিক চিত্ৰিত কৰিছে।

নাটখনৰ এটা উল্লেখযোগ্য চৰিত্ৰ ৰুক্মবীৰক অহংকাৰী, জেদী আৰু গুৰু-গোসাঁই নমনা ডেকা ৰূপে চিত্ৰিত কৰিছে।

নাটখনত উল্লেখ থকা শিশুপাল, ব্ৰহ্মা, নাৰদ, জৰাসন্ধ আদি চৰিত্ৰসমূহো নিজ নিজ ব্যক্তিত্বৰে জিলিকি উঠিছে। নাটখনত নাট্যকাৰ শংকৰদেৱে সৰু-বৰ বিভিন্ন চৰিত্ৰৰ মাজেৰে শ্ৰীকৃষ্ণৰ মাহাত্ম্য প্ৰকাশ কৰিবলৈ সক্ষম হৈছে।

২.৪.৩ ৰুক্মিণী হৰণ নাটৰ বৈশিষ্ট্য

"ৰুক্মিণী হৰণ" নাটখন 'ভাগৱত পুৰাণ'ৰ আধাৰত ৰচিত যদিও নাট্যকাৰে নিজা কল্পনা শক্তিৰে নাটকখনক অনন্য কৰি তুলিছে। মূল কাহিনীক একে ৰাখি নাট্যকাৰে কেইবাটাও নতুন চৰিত্ৰৰ সংযোগ ঘটাইছে। তদুপৰি মূলৰ ৰুক্মিণীৰ চিঠিতকৈ নাটৰ ৰুক্মিণীৰ চিঠিখন নাটৰ উপযোগীকৈ চুটিকৈ লিখি উলিয়াইছে। এই চিঠিখনৰ যোগেদি নাট্যকাৰে পোনপ্ৰথমে অসমীয়া নাটকত চিঠি লিখাৰ নিদৰ্শন দাঙি ধৰিলে।

"ৰুক্মিণী হৰণ" নাটখনৰ যোগেদি শংকৰদেৱে অসমীয়া সমাজৰ এখন বিয়াৰ চিত্ৰ অংকন কৰিছে ।

নাটকৰ কাহিনী ভাগ আগ বঢ়াই লৈ যাবলৈ গীত আৰু শ্লোকৰ সাৰ্থক প্ৰয়োগ কৰিছে । নাটখনত সুহাই, ধনশ্ৰী, আশোৱাৰী, গৌৰী আদি বিভিন্ন ৰাগত পঁইত্ৰিছটা গীত সন্নিৱিষ্ট কৰিছে । নাটখনত শৃংগাৰ, বীৰ, হাস্য, করুণ, বীভৎস আদি ৰসৰ সমাৱেশেৰে নাট্যকাৰে ভক্তিৰসৰ প্ৰাধান্য প্ৰতিপন্ন কৰিছে ।

২.৫ পাৰিজাত হৰণ নাট

"পাৰিজাত হৰণ" শংকৰদেৱৰ পঞ্চম নাট । নাটৰ কাহিনীভাগ 'ভাগৱত পুৰাণ', 'বিষ্ণু পুৰাণ' আৰু 'হৰিবংশ'ৰ আধাৰত ৰচনা কৰিছে ।

২.৫.১ পাৰিজাত হৰণ নাটৰ চমু কাহিনী

এদিন দেৱৰাজ ইন্দ্ৰ আৰু নাৰদ, শ্ৰীকৃষ্ণৰ ওচৰলৈ আহিল । নাৰদে শ্ৰীকৃষ্ণক স্বৰ্গৰপৰা অনা এপাহ পাৰিজাত ফুল দি, ফুলৰ মহিমা ব্যক্ত কৰি ক'লে যে, এই ফুল পৰিধান কৰা নাৰীগৰাকী স্বামীৰ অতি আদৰৰ হয় । এই কথা শুনি কাষতে থকা ৰুক্মিণীয়ে ফুলপাহ বিচৰাত, শ্ৰীকৃষ্ণই নিজহাতে ফুলপাহ ৰুক্মিণীৰ খোপাত গুজি দিয়ে । তাৰপাছত ইন্দ্ৰই স্বৰ্গত নৰকাসুৰে কৰা অত্যাচাৰৰ কথা কৈ, নৰকাসুৰৰ কবলৰ পৰা স্বৰ্গৰ দেৱতাসকলক উদ্ধাৰ কৰিবলৈ অনুৰোধ জনায় । শ্ৰীকৃষ্ণই ইন্দ্ৰক সহায় কৰাৰ আশ্বাস দি বিদায় দিয়ে । ইপিনে নাৰদে শ্ৰীকৃষ্ণৰ আনগৰাকী পত্নী সত্যভামাক, শ্ৰীকৃষ্ণই নিজহাতে ৰুক্মিণীৰ খোপাত পাৰিজাত ফুল পিন্ধাই দিয়াৰ কথা জনোৱাত সত্যভামাৰ সতিনীৰ প্ৰতি ঈৰ্ষা জাগি উঠে আৰু খঙে অপমানে মাটিতে বাগৰি বিলাপ কৰিবলৈ ধৰে । সত্যভামাই পাৰিজাত ফুল নাপাই কান্দি-কাটি বাউলী হোৱাৰ কথা নাৰদে শ্ৰীকৃষ্ণক জনায় । শ্ৰীকৃষ্ণই সত্যভামাৰ কাষলৈ আহি সান্ত্বনা দি তেওঁক পাৰিজাত ফুল আনি দিয়াৰ আশ্বাস দিয়ে । শ্ৰীকৃষ্ণ স্বৰ্গলৈ ওলোৱাত সত্যভামাও স্বৰ্গযাত্ৰাৰ সহযাত্ৰী হয় ।

শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু নৰকাসুৰৰ মাজত হোৱা তয়াময়া যুদ্ধৰ ফলত শ্ৰীকৃষ্ণই নৰকাসুৰক বধ কৰে আৰু ভগদত্তক কামৰূপৰ ৰজা পাতে ।

এইদৰে শ্ৰীকৃষ্ণই নৰকাসুৰক বধ কৰি স্বৰ্গ উদ্ধাৰ কৰে । দ্বাৰকালৈ ওভতিব খোজোতে, সত্যভামাই শ্ৰীকৃষ্ণক পাৰিজাত ফুলৰ কথা সোঁৱৰাই দিয়ে । তেতিয়া শ্ৰীকৃষ্ণই নাৰদক পাৰিজাত ফুল বিচাৰি ইন্দ্ৰৰ ওচৰলৈ পঠায় । কিন্তু ইন্দ্ৰ পত্নী শচীয়ে পাৰিজাত ফুল দিবলৈ অমান্তি হোৱাত শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু ইন্দ্ৰৰ মাজত যুদ্ধ হয় । যুদ্ধত ইন্দ্ৰৰ পৰাজয় হোৱাত ইন্দ্ৰই স্বইচ্ছাই শ্ৰীকৃষ্ণক পাৰিজাত ফুল অৰ্পণ কৰে ।

শ্ৰীকৃষ্ণই দ্বাৰকালৈ আহি সত্যভামাৰ কথা মতে পাৰিজাত ফুলৰ গছজোপা সত্যভামাৰ গৃহৰ দুৱাৰমুখত ৰোপণ কৰে ।

২.৫.২ পাৰিজাত হৰণ নাটকৰ চৰিত্ৰ চিত্ৰণ

"পাৰিজাত হৰণ" নাটৰ নায়ক শ্ৰীকৃষ্ণৰ চৰিত্ৰটোত দুমুখীয়া ব্যক্তিত্ব ফুটি উঠিছে । নাট্যকাৰে শ্ৰীকৃষ্ণৰ চৰিত্ৰটো ঐশ্বৰিক আৰু মানৱীয় এই দুই গুণৰ সমাহাৰেৰে চিত্ৰিত কৰিছে ।

নাটখনৰ নাৰদ চৰিত্ৰটো আটাইতকৈ আকৰ্ষণীয় হৈছে । নাৰদক টুটকীয়া, চতুৰ আৰু ৰসিক ৰূপত চিত্ৰিত কৰিছে যদিও শ্ৰীকৃষ্ণৰ একান্ত ভক্ত বুলিও প্ৰতিপন্ন কৰিছে । নাৰদ চৰিত্ৰটোৱে নাটখনৰ কাহিনীক গতিশীল ৰূপ দিয়াত উল্লেখযোগ্য ভূমিকা পালন কৰিছে ।

"পাৰিজাত হৰণ" নাটৰ আন এটা উল্লেখযোগ্য পুৰুষ চৰিত্ৰ হ'ল দেৱৰাজ ইন্দ্ৰ । নাট্যকাৰে ইন্দ্ৰৰ চৰিত্ৰটো এটি দুৰ্বল চৰিত্ৰ হিচাপে চিত্ৰিত কৰিছে । নাটখনত ইন্দ্ৰৰ চৰিত্ৰটো পত্নীপৰায়ণ চৰিত্ৰ হিচাপেহে অংকন কৰা হৈছে ।

"পাৰিজাত হৰণ" নাটৰ মুখ্য নাৰী চৰিত্ৰ হ'ল সত্যভামা । সত্যভামাক ঈৰ্ষাপৰায়ণ, দন্দুৰী আৰু অহংকাৰী নাৰী হিচাপে চিত্ৰিত কৰা হৈছে ।

ৰুক্মিণী নাটখনৰ এক উল্লেখযোগ্য চৰিত্ৰ । নাট্যকাৰে ৰুক্মিণীক সতী, পৰম ভক্তা, মৃদুভাষী আৰু পতিপৰায়ণা নাৰী হিচাপে চিত্ৰিত কৰিছে ।

নাটখনত দেৱৰাজ ইন্দ্ৰৰ পত্নী শচী চৰিত্ৰটো মুখৰা, আত্মগৰ্বী আৰু গাম্ভীৰ্যহীন নাৰী হিচাপে চিত্ৰিত হৈছে ।

নাটখনত অন্যান্য নাৰী চৰিত্ৰৰ ভিতৰত বসুমতী, অদিতি আৰু ইন্দুমতী চৰিত্ৰ কেইটা গতানুগতিক চৰিত্ৰ হিচাপে অংকন কৰা হৈছে ।

২.৫.৩ পাৰিজাত হৰণ নাটৰ বৈশিষ্ট্য

শংকৰদেৱৰ ৰচিত নাটসমূহৰ ভিতৰত "পাৰিজাত হৰণ" নাটখনক শ্ৰেষ্ঠ বুলি অভিহিত কৰা হয় । কাৰণ এই নাটত নাট্যকাৰে বাস্তৱৰ লগত সামঞ্জস্য ৰাখি নাটখন ৰচনা কৰিছে । নাটখনৰ মূল বিষয় পাৰিজাত হৰণ যদিও তাৰ লগত নৰক বধৰ ঘটনাটো সংযোগ কৰি দিয়াত নাট্য কাহিনীটোৱে বিচিত্ৰিতা লাভ কৰিছে ।

নাটখনত ভক্তিৰসৰ লগতে বীৰ, শৃংগাৰ, হাস্য, কৰুণ আদি ৰসৰ সমাহাৰ ঘটিছে । নাটখনত সমসাময়িক অসমীয়া সমাজৰ ছবি আংশিকভাৱে প্ৰতিফলিত হৈছে ।

"পাৰিজাত হৰণ" নাটখনত কাহিনী সংযোজন, চৰিত্ৰ চিত্ৰণ, সংলাপ ৰচনা সকলোতে নাট্যকাৰৰ প্ৰতিভা বিকশিত হৈছে ।

২.৬ ৰাম বিজয় নাট

"ৰাম বিজয়" নাট শংকৰদেৱৰ শেষ নাট হোৱাৰ লগতে তেওঁৰ শেষ সাহিত্য কৰ্ম । "ৰাম বিজয়" নাটখনক "সীতা স্বয়ম্বৰ" নাট বুলিও কোৱা হয় । এই নাটখন "ৰামায়ণ"ৰ কাহিনীৰ আধাৰত শংকৰদেৱে শুক্লধ্বজৰ অনুৰোধক্ৰমে ১৫৬৮ খ্ৰীষ্টাব্দত ৰচনা কৰিছিল ।

২.৬.১ ৰাম বিজয় নাটৰ চমু কাহিনী

এদিন ৰজা জনকৰ কন্যা সীতাই দুঃখ মনেৰে থকা দেখি সখীসকলে ইয়াৰ কাৰণ সুধাত, সীতাই ক'লে যে পূৰ্ব জন্মত নাৰায়ণক স্বামীৰূপে পাবলৈ তেওঁ কঠোৰ তপস্যা কৰিছিল । তেতিয়া আকাশবাণী হৈছিল যে সেই জন্মত নহয়, পাছৰ

জন্মতহে শ্ৰীৰামৰূপী নাৰায়ণৰ লগত তেওঁৰ বিবাহ হ'ব । কিন্তু বৰ্তমানলৈকে ভৱিষ্যৎ বাণী নফলিওৱাৰ বাবে তেওঁৰ মন দুঃখেৰে ভৰি পৰিছে ।

ইফালে ঋষি-মুনিসকলে জগতৰ কল্যাণৰ বাবে অনুষ্ঠিত কৰা যাগ-যজ্ঞত, তাড়কা ৰাক্ষসীৰ লগতে আন আন ৰাক্ষসসকলে নানা বাধা-বিঘিনি কৰি যজ্ঞত অশান্তিৰ সৃষ্টি কৰিছিল । ৰাক্ষস-ৰাক্ষসীৰ অত্যাচাৰৰ পৰা যজ্ঞ ৰক্ষা কৰিবৰ বাবে ঋষি বিশ্বামিত্ৰই ৰজা দশৰথৰ ওচৰলৈ গৈ তেওঁৰ পুত্ৰ ৰাম-লক্ষ্মণক বিচৰাত ৰজা দশৰথে তেওঁৰ লগত ৰাম-লক্ষ্মণক পঠিয়াই দিলে । ঋষিৰ লগত ৰাম-লক্ষ্মণ আশ্ৰমলৈ গৈ থাকোঁতে তাড়কা ৰাক্ষসীয়ে তেওঁলোকক আগুচি ধৰাত ৰামে শৰ মাৰি বধ কৰে । আশ্ৰম পাই বিশ্বামিত্ৰই যজ্ঞ আৰম্ভ কৰিলে । মাৰীচ আৰু সুবাহু নামৰ দুটা ৰাক্ষস যজ্ঞ ধ্বংস কৰিবলৈ অহাত ৰামে তীক্ষ্ণ শৰ মাৰি সুবাহুক সাগৰত আৰু মাৰীচক লংকাত পেলাই দিয়ে । ঋষি বিশ্বামিত্ৰই যজ্ঞ সম্পন্ন কৰে । তেতিয়া বিশ্বামিত্ৰৰ জনকৰ কন্যা সীতাৰ স্বয়ম্বৰৰ কথা মনত পৰিল । তেওঁ ৰাম-লক্ষ্মণক ক'লে যে যিজনে মহেশ্বৰৰ ধনুত গুণ লগাব পাৰিব সেইজনকে সীতাই পতি বৰণ কৰিব । ঋষিৰ মুখত সীতাৰ ৰূপলাৱণ্যৰ বৰ্ণনা শুনি ৰামৰো স্বয়ম্বৰত উপস্থিত হ'বলৈ মন গ'ল ।

ঋষি বিশ্বামিত্ৰৰ সৈতে ৰাম-লক্ষ্মণ গৈ মিথিলাত উপস্থিত হোৱাৰ পাছত স্বয়ম্বৰ অনুষ্ঠিত হয় । হাতত বৰমাল্য লৈ সীতা স্বয়ম্বৰ সভাত উপস্থিত হয়হি । ৰজা জনকে নিজেই মহেশপ্ৰদত্ত ধনু প্ৰতিষ্ঠা কৰে । উপস্থিত কোনো এজন ৰজাই ধনুত গুণ লগোৱা দূৰৰে কথা দাঙিবকে নোৱাৰিলে । ৰামে ধনুখন তুলি গুণ লগাই টংকাৰ দিব খোজোঁতেই ধনুখন মাজতে দুটুকুৰা হয় । সীতাই ৰামৰ ডিঙিত বৰমাল্য পিন্ধায় । সমবেত আন ৰজাসকলে ঈৰ্ষাতে ৰামক আক্ৰমণ কৰিবলৈ ধৰে । ৰামেও প্ৰত্যুত্তৰত বাণেৰে আঘাত কৰাত ৰজাবিলাক ভয়তে পলাবলৈ ধৰে । ৰজা জনকে ৰামৰ পিতৃ দশৰথক নিমন্ত্ৰণ কৰি আনে আৰু মহা পয়োভৰেৰে ৰাম-সীতাৰ বিবাহ সম্পন্ন কৰে ।

তাৰ পাছত ৰাম-সীতা, লক্ষ্মণ, ৰজা দশৰথ আৰু ঋষি বিশ্বামিত্ৰ আদি সকলো অযোধ্যা অভিমুখে যাত্ৰা কৰে । যাত্ৰা পথত পৰশুৰামে গুৰু মহেশ্বৰৰ ধনু ভংগ কৰা বুলি ৰামক আগভেটি কুঠাৰেৰে প্ৰহাৰ কৰিব খোজ◌াত ঋষি বিশ্বামিত্ৰ পৰশুৰামৰ লগত যুদ্ধত প্ৰবৃত্ত হয় । কিন্তু বিশ্বামিত্ৰ পৰাস্ত হয় । অৱশেষত ৰামে শৰ নিক্ষেপ কৰিব খোজাত পৰশুৰামে প্ৰাণভিক্ষা মাগে । ৰামে পৰশুৰামক প্ৰাণদান দিয়ে যদিও শৰ নিক্ষেপ কৰি পৰশুৰামৰ স্বৰ্গপথ ছেদ কৰে ।

পৰশুৰামক পৰাস্ত কৰি ৰামে সীতাসহ অযোধ্যাত প্ৰৱেশ কৰে আৰু সকলোৱে বৰ কইনাক আদৰণি জনায় ।

২.৬.২ ৰাম বিজয় নাটৰ চৰিত্ৰ চিত্ৰণ

৺ৰাম বিজয়" নাটৰ মুখ্য চৰিত্ৰ হ'ল ৰামচন্দ্ৰ । নাটখনত ৰামৰ চৰিত্ৰটি অৱতাৰী পুৰুষ হিচাপেই চিত্ৰিত কৰা হৈছে। ৰামচন্দ্ৰক শৌৰ্য-বীৰ্যশালী বিনয়ী যুৱক হিচাপে নাটখনত অংকন কৰিছে ।

ৰজা দশৰথৰ চৰিত্ৰটি নাট্যকাৰে পুত্ৰপৰায়ণা পিতৃ হিচাপে চিত্ৰিত কৰিছে । নাটখনত দশৰথক ৰজা হিচাপে নহয় এজন পিতৃ হিচাপেহে অংকিত কৰিছে । দশৰথৰ চৰিত্ৰটিৰ দৰে ৰজা জনককো এজন বিনয়ী আৰু পুত্ৰীপৰায়ণা পিতৃ হিচাপে অংকিত কৰিছে ।

৺ৰাম বিজয়" নাটত বিশ্বামিত্ৰ চৰিত্ৰটো এজন আদৰ্শ গুৰুৰ ৰূপত প্ৰতিষ্ঠা কৰা হৈছে । তেওঁক ৰামৰ এজন অভিভাৱকৰ স্বৰূপ গুৰু ৰূপে চিত্ৰিত কৰাৰ লগতে এজন পৰোপকাৰী ব্যক্তি হিচাপে অংকন কৰিছে ।

নাটখনত পৰশুৰাম চৰিত্ৰটো দম্ভ-অহংকাৰত মত্ত এজন শিষ্য হিচাপে চিত্ৰিত কৰা হৈছে।

“ৰাম বিজয়" নাটৰ নায়িকা হ'ল সীতা। সীতাক সতী-সাধ্বী নাৰী হিচাপে নাটখনত চিত্ৰিত কৰা হৈছে। নাট্যকাৰে সীতাক জাতিস্মৰ নাৰী হিচাপে অংকিত কৰাৰ লগতে সীতাক এগৰাকী অনিন্দ্য সুন্দৰী নাৰী হিচাপে চিত্ৰিত কৰিছে।

নাটখনৰ গৌণ নাৰী চৰিত্ৰ দুটা হ'ল কণকাৱতী আৰু মদনমন্থৰা। দুয়োগৰাকী সীতাৰ সখীয়েক। নাট্যকাৰে চৰিত্ৰ দুটিক বিশ্বাসী সখীৰ ৰূপত চিত্ৰিত কৰাৰ লগতে সীতাৰ পৰম শুভাকাংক্ষী হিচাপে অংকিত কৰিছে।

২.৬.৩ ৰাম বিজয় নাটৰ বৈশিষ্ট্য

ৰামায়ণৰ কথাবস্তুৰ আধাৰত ৰচিত শংকৰদেৱৰ একমাত্ৰ নাট হ'ল “ৰাম বিজয়"। অসমীয়া সমাজ জীৱনত ৰামায়ণৰ কথা প্ৰভাৱ বিস্তাৰ কৰাৰ ক্ষেত্ৰত এই নাটখনে উল্লেখযোগ্য ভূমিকা পালন কৰিছে। নাটখন ৰামায়ণৰ আধাৰত ৰচনা কৰা হৈছে যদিও তাত নাট্যকাৰৰ স্বকীয় প্ৰতিভা প্ৰকাশ পাইছে। নাট্যকাৰে নাটখন উপস্থাপন কৰোঁতে কল্পনাৰ আশ্ৰয়ত নিজাকৈ কিছু সংযোগ কৰিছে। শংকৰদেৱে নাটখনৰ জৰিয়তে ৰামক ভগৱানৰ অৱতাৰী পুৰুষ হিচাপে চিত্ৰিত কৰি ৰামৰ গুণ-গৰিমা প্ৰচাৰ কৰিছে।

নাটখনিত ৩৮টা শ্লোক, ৪টা ভটিমা আৰু ৮টা ৰাগৰ ১৯টা গীত সন্নিৱিষ্ট হৈছে। উল্লেখযোগ্য যে “ৰাম বিজয়" নাটৰ যোগেদিয়ে অসমীয়া সাহিত্যত ‘ৰামায়ণী নাট্য সাহিত্য'ৰ সূচনা হৈছিল।

উপসংহাৰ

শংকৰদেৱে ভাগৱত, হৰিবংশ পুৰাণ, ৰামায়ণ, মহাভাৰত আদিৰ আধাৰত নাটসমূহ ৰচনা কৰিছিল যদিও ইয়াত শংকৰদেৱৰ মৌলিক সৃজনী প্ৰতিভাও প্ৰতিফলিত হৈছে। শংকৰদেৱৰ ছখন নাটকৰ ভিতৰত কাব্য গুণৰ ফালৰ পৰা ‘কেলিগোপাল’, নাটকীয় গুণৰ ফালৰ পৰা ‘পাৰিজাত হৰণ’ নাটখনক শ্ৰেষ্ঠ নাট বুলি অভিহিত কৰিব পাৰি। শংকৰদেৱৰ নাটসমূহৰ বিচাৰ বিশ্লেষণ কৰিলে নাটসমূহৰ কিছুমান বৈশিষ্ট্য পৰিলক্ষিত হয়।

শংকৰদেৱৰ নাটসমূহৰ ভিতৰত কেৱল ‘ৰাম বিজয়’ নাটখনহে ৰামায়ণৰ আধাৰত ৰচনা কৰা। বাকীবিলাক নাট ভাগৱত দশম স্কন্ধৰ আধাৰত ৰচিত। দুটাকৈ নান্দী শ্লোক ব্যৱহাৰ কৰাটো আন এক বৈশিষ্ট্য। শংকৰদেৱে ‘ৰুক্মিণী হৰণ’ আৰু ‘ৰাম বিজয়’ নাটত চাৰিটাকৈ ভটিমা ব্যৱহাৰ কৰাৰ বিপৰীতে আন চাৰিখন নাটত দুটাকৈ ভটিমা ব্যৱহাৰ কৰিছে। শংকৰদেৱৰ নাটৰ ভাষা সাহিত্যিক গুণেৰে সমৃদ্ধ। প্ৰয়োজন সাপেক্ষে উপমা আদি অলংকাৰ প্ৰয়োগ কৰাৰ লগতে মাজে মাজে স্থানীয় ৰহন সানি নাট্যবস্তু আকৰ্ষণীয় কৰি তুলিছে। নাটকসমূহত ব্যৱহাৰ কৰা সংস্কৃত শ্লোকসমূহত অনুষ্টুপ ছন্দৰ প্ৰয়োগ কৰিছে। ‘ৰাম বিজয়’ নাটকৰ বাদে বাকী পাঁচখন নাটকৰে নায়ক ভগৱান শ্ৰীকৃষ্ণ। শংকৰদেৱৰ নাটকৰ কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত চৰিত্ৰ আৰু পৰিস্থিতিৰ বৰ্ণনা একে হৈ পৰিছে। এই ক্ষেত্ৰত ৰুক্মিণী হৰণ নাটৰ ৰুক্মিণী আৰু ৰাম বিজয় নাটৰ সীতাৰ ৰূপৰ সাদৃশ্য পৰিলক্ষিত হয়। দুয়োখন নাটৰ পৰিস্থিতিৰ বৰ্ণনাৰ ক্ষেত্ৰটো সাদৃশ্য আছে। শংকৰদেৱৰ নাটসমূহত শৃংগাৰ, বীৰ, ভয়ানক, কৰুণ আদি বিবিধ ৰসৰ পয়োভৰ ঘটিলেও শেষত ভক্তিৰসেহে প্ৰাধান্য লাভ কৰিছে।

পঞ্চদশ শতিকাৰ পৰা বৰ্তমানলৈকে শংকৰদেৱৰ নাটকৰ যি প্ৰাসংগিকতা আছে সেইয়া পৃথিৱীতে বিৰল । অসমীয়া ভাষা সাহিত্যৰ জগতখনত শংকৰদেৱৰ স্থান অতি উচ্চ । নাট্যকাৰ হিচাপেই নহয় সাহিত্যিক হিচাপে শংকৰদেৱৰ সৃষ্টি প্ৰতিভা অতুলনীয় আৰু চিৰ যুগমীয়া ।

পাদটীকা ৰু

১' শৰ্মাএ নবীন চন্দ্ৰ ৰু মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱএ বনলতাএ গুৱাহাটীএ ২০১৭এ;দ্বিতীয় সংস্কৰণৱয পৃঃ ১০৩

২' শৰ্মাএ নবীন চন্দ্ৰ ৰু মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱএ বনলতাএ গুৱাহাটীএ ২০১৭এ;দ্বিতীয় সংস্কৰণৱয পৃঃ ১০৮

৩' শৰ্মাএ সত্যেন্দ্ৰনাথ ৰু অসমীয়া নাট্য সাহিত্যএ সৌমাৰ প্ৰকাশএ গুৱাহাটীএ ২০০০এ ; অষ্টম সংস্কৰণৱয পৃঃ ১০

৪' শৰ্মাএ নবীন চন্দ্ৰ ৰু মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱএ বনলতাএ গুৱাহাটীএ ২০১৭এ;দ্বিতীয় সংস্কৰণৱয পৃঃ ১১৩

৫' মহন্তএ পোনা ৰু শংকৰদেৱৰ নাট. ভাওনাএ বান্ধৱএ গুৱাহাটীএ ২০১৭এ ;প্ৰথম প্ৰকাশৱয পৃ ৩৩

৬' মহন্তএ পোনা ৰু শংকৰদেৱৰ নাট. ভাওনাএ বান্ধৱএ গুৱাহাটীএ ২০১৭এ ;প্ৰথম প্ৰকাশৱয পৃ ৪৫

গ্ৰন্থপঞ্জী

' বেজবৰুৱাএ লক্ষ্মীনাথ ৰু শ্ৰীশঙ্কৰদেৱ আৰু শ্ৰীমাধৱদেৱএ লয়াৰ্ছ বুক ষ্টলএ গুৱাহাটীএ ২০১৮এ ; পুনৰ মুদ্ৰণৱ

' বৰ্মনএ শিৱনাথ ৰু শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ ৰু কৃতি আৰু কৃতিত্বএ পুথিতীৰ্থ প্ৰকাশনএ গোলাঘাটএ ১৯৯৭ ;তৃতীয় প্ৰকাশৱ

' শৰ্মাএ নবীন চন্দ্ৰ ৰু মহাপুৰুষ শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱএ বনলতাএ গুৱাহাটীএ ২০১৭এ;দ্বিতীয় সংস্কৰণৱ

' শৰ্মাএ সত্যেন্দ্ৰনাথ ৰু অসমীয়া নাট্য সাহিত্যএ সৌমাৰ প্ৰকাশএ গুৱাহাটীএ ২০০০এ ; অষ্টম সংস্কৰণৱ

' মহন্তএ পোনা ৰু শংকৰদেৱৰ নাট. ভাওনাএ বান্ধৱএ গুৱাহাটীএ ২০১৭এ ;প্ৰথম প্ৰকাশৱ

' বৰাএ মহিম ৰু শংকৰদেৱ চৰ্চাএ কুমাৰ বিভূতি ;সংকলন.সম্পদনাৱএ ক্ৰান্তিকাল প্ৰকাশনএ নগাঁওএ ২০১৬এ ;প্ৰথম প্ৰকাশৱ

' নেওগএ মহেশ্বৰ ৰু শ্ৰীশ্ৰীশঙ্কৰদেৱএ চন্দ্ৰ প্ৰকাশএ গুৱাহাটীএ ১৯৯৯এ ;অষ্টম সংস্কৰণৱ

' দেৱগোস্বামীএ কেশৱানন্দ ৰু শংকৰদেৱৰ নাট আৰু ভাওনাএ সাহিত্য অকাদেমিএ ২০১৫এ ;প্ৰথম প্ৰকাশৱ

* নাথ, ধ্ৰুৱজ্যোতি (সম্পা) : শ্ৰীমন্ত শংকৰদেৱ : সাহিত্য, কলা আৰু দৰ্শন, পূৰ্বাঞ্চল প্ৰকাশ, ২০১২, (প্ৰথম প্ৰকাশ)

Neog, Maheswar : Sankardeva And His Times, LBS Publication, Guwahati, Reprint 2021